

**ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ В СІМ'ЯХ ЄВРЕЇВ ГАЛИЧИНИ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ
(на матеріалі творів І. Франка)**

О. М. Трумко, канд. філол. наук, наук. співробітник

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3816-6164>

Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою

Національного університету «Львівська політехніка»,

вул. С. Бандери, 32-д, м. Львів, 79013, Україна

E-mail: oksana_trumko@ukr.net

У статті розкрито особливості комунікації між батьками та дітьми (батько → син, мати → син) у сім'ях євреїв Галичини другої половини ХІХ століття. Визначено основні способи реалізації комунікативних стратегій кооперативності та конфронтативності, що характеризують мовлення батьків. Виявлено спільні та відмінні риси у комунікації батько → син і мати → син. Встановлено, що стратегію кооперативності у мовленні батьків до дітей забезпечують тактики виправдовування, згоди, надання нової інформації, надання поради, позитивної оцінки, спонукання до виконання певних дій та спонукання до надання нової інформації; стратегію конфронтативності – тактики відмови, грубого спонукання, демонстрації опозиції, іронії та негативної оцінки. Аналіз здійснено на матеріалі творів І. Франка.

Ключові слова: сім'я євреїв, комунікація батьки → діти, комунікативні стратегії, комунікативні тактики, мовні засоби, І. Франко.

DOI: 10.21272/ Ftrk.2018.10(1)-13

У ХІХ столітті Галичина була австрійською провінцією із одним з найбільших у світі місць скупчення єврейського населення (близько двох третин (66,2% у 1900 р.) австрійських євреїв жило в Галичині). Більша частина населення міст Дрогобич та Борислав за етнічною приналежністю були євреями [1, с. 75]. Розрізняли два типи єврейського населення у Галичині: 1) т. зв. Luftmenschen – євреї, котрі не мали постійних засобів існування, тобто жили «з повітря» й утримувалися єврейською громадою, як правило ледве писемні; та 2) багаті євреї, які були банкірами і підприємцями, представниками «вільних професій» [2, с. 80, 82]. Звідси стає очевидним, що тема єврейства не могла оминати творчість І. Франка, дослідження якої є одним з актуальних напрямків сучасного франкознавства [3].

Мета статті – виявити особливості комунікації у сім'ях євреїв Галичини другої половини ХІХ століття. Її реалізація передбачає виконання таких завдань: 1) описати засоби реалізації стратегій кооперативності та конфронтативності у комунікації *батько → син і мати → син*; 2) встановити співвідношення комунікативних стратегій кооперативності та конфронтативності у комунікації *батько → син і мати → син*; 3) з'ясувати відмінності комунікації *батько → син і мати → син* в єврейській сім'ї.

Матеріалом для аналізу послужили такі твори І. Франка: роман «Борислав сміється» (1881) та повість «Воа constrictor» (1878; 1884).

Об'єкт дослідження – сімейна комунікація у творах І. Франка.

Предмет – комунікативні стратегії кооперативності і конфронтативності та засоби їх вираження у комунікації *батько → син і мати → син*.

Реалізацію основних завдань дослідження забезпечили такі **методи**: *дискурсивний аналіз* застосовується для вивчення взаємозв'язку між виявленими у мовленні батьків до дітей стратегіями та засобами їх вираження; *інтент-аналіз* та *контекстуальний аналіз*

забезпечили розуміння змісту комунікативної мети та семантичного навантаження лексем у конкретному мовному оточенні. Також залучено *описовий* та *порівняльний методи*, елементи *кількісного аналізу*.

1. Спілкування *батько* → *син*.

1-й діалог.

БАТЬКО: – *Се ти?* – промовив Герман, окидаючи його очима. – *Пішки йшов?*

СИН: – *Ні, верхи їхав. На буланім,* – мовив Дувідко.

БАТЬКО: – *І не скинув тебе?*

Дувідко не відповів...

БАТЬКО: – *...чого ж ти приїхав?*

СИН: – *Так собі. Нудно стало. Що мені робити?*

БАТЬКО: – *Що-будь роби, то не буде нудно. Ось тут до ведення рахунків здалась би ще одна сила.*

СИН: – *До ведення рахунків!* – скрикнув Дувідко. – *Ти ж знаєш, тату, що мені рахунки обридливіші від усього на світі.*

БАТЬКО: – *Попробуй, то швидко й засмакуєш.*

СИН: – *Ні, не хочу. Як засмакую, то візьмуся, а тепер не хочу.*

БАТЬКО: – *Ну, то, може полізеши у яму?*

СИН: Дувідко витріщив очі...

– *У яму? Чого?*

БАТЬКО: – *Копати,* – з усміхом відповів Герман. – *Коли тобі нудно, се найліпший спосіб. І небезпечно, – почувши, як заморока ходить по нафтових жилах, і булькоче, і преться до стін ями. Ну, і плату дістанеш.*

СИН: – *А ти був там, унизу?*

БАТЬКО: – *Певно, що був.*

СИН: – *Ну, то мені байдуже. Не піду. І загалом, тату... я хочу бути великим чоловіком.*

БАТЬКО: – *Добре, будь.*

СИН: – *І славним, голосним на весь край.*

БАТЬКО: – *Не знаю, нащо се тобі придасться, але, як хочеш, то будь.*

СИН: – *Чую в собі силу, відвагу, рішучість...*

БАТЬКО: – *То дуже красно. Лізь у яму і працюй.*

СИН: – *Тату, не смійся з мене! Мене пре щось, роззирає до якогось незвичайного діла, а ти мені: лізь у яму.*

БАТЬКО: – *Якого ж тобі незвичного діла треба? Що ти можеш зробити незвичайне?*

СИН: – *О, зробити незвичайне діло! Певно, на се треба незвичайного чоловіка, незвичайної вдачі. А все те в мене єсть. Мене роззирають гадки. Якісь високі бажання не дають мені спати.*

БАТЬКО: – *Скільки знаю,* – мовив усміхаючись Герман, – *усе спиши міцно і храпиш, як жорновий камінь.*

СИН: – *Але й у сні не покидають мене думки!* – говорив Дувідко, не звертаючи уваги на батькові кпини. – *Я би хотів видумати щось таке, чого досі ніхто не видумав, збудувати щось таке, чого ніхто не збудував...*

БАТЬКО: – *Видумати се, Дувідку, потрафить і дурень, а зробити – от що трудніше. Та вже ж і повідумали всякі машини – і до бігання, і до плавання, і до літання...* [4, с. 188–189].

Мовлення батька, що спонукає сина до виконання певних дій (участі у видобутку нафти), ілюструє зміна комунікативних стратегій: стратегія кооперативності – стратегія конфронтативності – стратегія кооперативності – стратегія конфронтативності.

Стратегія кооперативності. В ініціалній фазі комунікації батько розпитує сина про причини його приїзду, що передає тактика *спонукання до надання інформації*, виражена питальними реченнями («*Пішки йшов?*», «*чого ж ти приїхав?*»), зміст яких

формується під впливом реплік-реакцій сина. Також адресат висловлює здивування (питально-риторичне речення «*Се ти?»*) та невербальні засоби комунікації).

Наступний мовленнєвий хід у мовленні батька ілюструє тактика *іронії*, що забезпечує перехід до стратегії конфронтативності. Насмішка виражена за допомогою питального речення («*І не скинув тебе?»*»), формальний зміст якого протилежний смислового: батько розуміє, що його запитання є абсурдним, бо син дорослий і, очевидно, добре їздить верхи.

Коли батько дізнається про причини приїзду сина (йому нудно і він не знає, що робити), він використовує тактику *спонукання до виконання певних дій* (стратегія кооперативності). Її зміст передає порада, що виражена дієсловом наказового способу *роби* у сполученні із неозначеним займенником *що-будь* та розповідним реченням («*Ось тут до ведення рахунків здалась би ще одна сила*»), яке непрямо вказує на те, які саме дії повинен виконувати син. Посилує ілюкутивну силу спонукання заохочення, що ілюструє складнопідрядне речення («*Попробуй, то швидко засмакуєш*»), у першій частині якого батько пропонує синові виконати певні дії (дієслово наказового способу *попробуй*), у другій вказує на їх позитивні сторони (дієслово дійсного способу майбутнього часу, що вжите у переносному значенні *засмакуєш*, тобто «відчувати задоволення, приемність від чого-небудь, бути вдоволеним чимсь» [5, с. 422]).

Відмова сина, змушує батька знайти альтернативний варіант. Це передає тактика *спонукання до виконання певних дій*, виражена пропозицією за допомогою питального («*Ну, то, може полізеши у яму?»*) та розповідних речень («*Коли тобі нудно, се найліпший спосіб*», «*І небезпечно, – почувши, як заморока ходить по нафтових жилах, і булькоче, і преться до стін ями*», «*Ну, і плату дістанеш*»). Останні виконують функцію засобів аргументації: батько демонструє синові переваги виконання пропонованого ним виду діяльності (предикат, що передає позитивну оцінку *се найліпший спосіб*), описує відчуття, які на нього очікують (*почувши, як заморока ходить по нафтових жилах, і булькоче, і преться до стін ями*) та вказує на можливість отримання заробітку (*плату дістанеш*).

Син знову висловлює відмову через зміну теми розмови, що спонукає батька змінити тактику. Зміст його мовлення передають тактика *надання нової інформації*, що виражена неповними розповідними реченнями з пропущеною обставиною місця («*Певно, що був*»), де прислівник *певно* позначає запевнення, та тактика *згоди*, яку ілюструють прислівник *добре*, дієслово наказового способу *будь* та розповідні речення. Перше з них передає позитивну оцінку батька («*То дуже красно*»), а друге засвідчує прихильність до сина: батько, незважаючи на своє нерозуміння позиції сина, підтримує її («*Не знаю, нащо се тобі придасться, але, як хочеш, то будь*»).

Далі батько знову повертається до початкової теми розмови, що ілюструє тактика *спонукання до виконання певних дій*, виражена дієсловами наказового способу *лізь* (*у яму*) та *працюй*.

Критична оцінка сина, змушує батька змінити тип мовлення, що передають тактики *демонстрації опозиції* та *іронії* (виражають стратегію конфронтативності). Батько не може зрозуміти, чому син не приймає його позиції (питально-риторичні речення «*Якого ж тобі незвичного діла треба?»*, «*Що ти можеш зробити незвичайне?»*) та демонструє свою – протилежну («*Видумати се, Дувідку, потрафить і дурень, а зробити – от що трудніше*»). Повідомляє синові про неактуальність його планів («*Та вже ж і повідумали всякі машини – і до бігання, і до плавання, і до літання*»). Іронію засвідчують непряме заперечення слів сина («*Якісь високі бажання не дають мені спати*» ↔ «*усе спиши міцно і храпиши, як жорновий камінь*») та вказівка на достовірність наданої інформації (дієслово *знаю* та особовий займенник *я*, невербальні засоби).

2-й діалог.

БАТЬКО: – *Ти що робиш, виродє?* – спитав Герман... – *Ти що робиш?* – питав далі Герман глухим дрижачим голосом. – *Чого хочеш?*

СИН: – Прокляте на тебе, – прохрипів ідіот. – Грошей хочу, давай сюди!

БАТЬКО: – Грошей хочеш? А за що? Нащо? Ти чим заробив на гроші? Ти, може, томився на них ціле життя так, як я? А тепер ще батька берешся мордувати, виродє!

СИН: – Давай гроші, то ти дарую життя, давай!

БАТЬКО: – Най прокляте Єгови спаде на твою руку, котра піднялася на батька, і най она всхне, як суха тернина! [6, с. 432].

У даному випадку мовлення батька, що є реакцією на дії сина, який з метою отримати гроші здійснює замах на його життя, ілюструє стратегія конфронтативності за допомогою тактик *негативної оцінки* та *відмови*. Тактика *негативної оцінки* спрямована на засудження поведінки сина (батько відзначає, що син не має права вимагати від нього гроші, бо ще не заробив ані копійки, а тільки витрачає) та позначення її як недопустимої (передають неповні питально-риторичні та окличне речення, дієслово з негативно забарвленою семантикою *мордувати*, звертання *виродє* і зміна тону мовлення батька *спитав* → *питає глухим орижачим голосом*). Тактика *відмови* є відповіддю на агресію сина і виражена за допомогою зловісного побажання-погрози. Батько, апелюючи до вищих сил (*Єгови*), бажає синові втрати здоров'я (актуалізують дієслово наказового способу 3-ї особи множини аналітичної форми *най всхне* та порівняльний зворот *як суха тернина*, що визначає якість виконання дії). Зазначимо, що на формування світогляду євреїв та їх поведінку великий вплив мала релігія: вона формувала уявлення про трудову діяльність загалом та цінність конкретних професій зокрема; про власність, багатство, бідність; розвиток індивідуалізму, практицизму і релігійного мислення [7, с. 79].

2. Спілкування *мати* → *син*.

1-й діалог.

МАТИ: – Мій синочку, – почала вона, – що се з тобою? Що ти зробив?

СИН: – Ага, а ви думали, що я так і до смерті буду терпіти у того проклятого куця! – крикнув Готліб, тупаючи зо злості ногами і вириваючись з обнять матері. – Ви гадали, що я не посмію мати свою волю! Га!

МАТИ: – Але ж, золото моє, хто так гадав! – скрикнула Рифка. – То хіба той нелюд, твій отець, так гадав!

СИН: – А ти ні?

МАТИ: – Я? Господи! Синочку, я би крові своєї не жадувала для тебе. Кілько я наговорилася йому...

СИН: – А він куди поїхав? – перервав їй Готліб.

МАТИ: – Та до Львова, шукати за тобою.

СИН: – А, так, – сказав Готліб з усміхом вдоволення, – то най же си шукає!

МАТИ: – Але як же ти прибув сюди, любчику?

СИН: – Як? Не видиш? З вуглярами, що вертали зо Львова.

МАТИ: – Бідна моя дитиночко! – скрикнула Рифка. – Та й ти з ними їхав цілу дорогу! То ти мусив назнатися біди, господи! Але швидко скинь тото паскудство з себе; я кажу принести води, обмийся, переберися!.. Я вже тебе не пуццу, не позволю, щоби той нелюд віз тя назад, – ні, нікуди! Скидай, любчику, тоту нечисть, скидай, я зараз піду знайти для тебе чисте имаття. А ти голоден, правда?.. Почекай, я закличу служницю...

СИН: – Дай спокій, не треба, – сказав він коротко.

МАТИ: – Але чому ж, синочку? Та чень же так не будеш...

СИН: – Ага, ти гадала, – сказав Готліб, стаючи перед нею, – що я на то тільки вивався зо Львова в тих лахах, на то тільки плівся з вуглярами п'ятнадцять миль, щоби, скоро сюди, знов датися вам в руки, датися заперти в яку там клітку та ще на додаток слухати ваш крик та ваші науки? О, не буде того!

МАТИ: – Але ж, синку, – скрикнула, блідіючи і дрижачи з тривоги, Рифка, – що ж ти хочеш робити? Не бійся, ту дома я за тебе стою, ніхто тобі нічого не вдіє!

СИН: – Не потребує твого стояння, я собі сам за себе постою!

МАТИ: – Але що ж ти будеш діяти?

СИИ: – Буду собі жити, як сам захочу, без вашої опіки!

МАТИ: – Господи, таже я ти не бороню й дома жити, як сам хочеш!

СИИ: – Дай ми грошей, я собі потрафлю сам жити на свою руку, – сказав Готліб, незважаючи на її чуття.

МАТИ: – Але де ж ти підеш?

СИИ: – Тобі нічо до того. Я знаю, що ти би зараз сказала йому, скоро приїде, а він би казав мене шандарми привести.

МАТИ: – Але ж богом кленуся, що не скажу!

СИИ: – Ну, то й я тобі не скажу. Нащо маєш знати? Давай гроші!

МАТИ: Рифка встала і отворила бюрко, але грошей у неї не було ніколи много. В бюрку найшла тільки 50 ринських і подала їх мовчки Готлібові.

СИИ: – Та що тото! – сказав він, обертаючи в руках банкнот. – Жебракові якому даєш, чи що?

МАТИ: – Більше не маю, синочку, подивися сам.

СИИ: Він зазирнув до бюрка, перерив в нім усе, а не найшовши більше грошей, сказав: – Ну, най і так. За кілька день вистарайся більше.

МАТИ: – То прийдеш? – спитала мати радісно.

СИИ: – Буду видіти. Як його не буде, то прийду, а ні, то пришло кого. Як покаже від мене знак, то дай му гроші в запечатаній пачці. Але пам'ятай си, – і тут Готліб грізно зніс перед нею кулаки, – нікому о мні не кажи ані слова!

МАТИ: – Нікому?

СИИ: – Нікому! І то ти наказую! Ані йому, ані слугам, нікому! Най ніхто в Дрогобичі не знає про мене. Хочу, щоби ми ніхто не докучав. А як скажеш кому, то пам'ятай собі!

МАТИ: – Але ж, синочку, ту тебе виділа служниця.

СИИ: – Тота малпа? Скажи, що післанець від кого або що! Кажу, що хочеш, лиш о мні ані слова. А якби він дізнався, що я живий і ту приходжу, або якби хто слідив мене, або що, то пам'ятай собі, такого вам нароблю лиха, що й не спам'ятається. Хочу жити собі на свою руку, та й годі!

МАТИ: – Боже мій! – скрикнула Рифка, заламуючи руки. – Доки ж так будеш жити?

СИИ: – Доки мені ся хоче! [8, с. 293–296].

Мовлення матері до сина регулює стратегія кооперативності.

Мати зустрічає сина. Вона розпитує його про причини повернення та спосіб, що передає тактика спонукання до надання інформації виражена питальними реченнями («що се з тобою?», «Що ти зробив?», «Але як же ти прибув сюда?») та ласкавими звертаннями (мій синочку, любчику).

Далі мати відповідає на критику сина (тактика виправдовування). Жінка заперечує його слова (риторичне речення «Але ж, золото моє, хто так гадав!»), негативно оцінює чоловіка (окличне речення «То хіба той нелюд, твій отець, так гадав!», лексема із негативно забарвленою семантикою *нелюд*) та висловлює нерозуміння того, чому саме її звинувачує син (питально-риторичне речення «Я?» та вигук *Господи*, що передають подив, досаду). Мати говорить про те, що готова на будь-які жертви заради сина (фразеологізм *не жалити крові*), є прихильною до нього і любить його (звертання *золото моє* та *синочку*).

Мати відповідає на запитання сина, що ілюструє тактика надання нової інформації, виражена розповідним реченням («Та до Львова, шукати за тобою»).

Жінка налякана виглядом сина, що передає співпереживання (тактика позитивної оцінки) за допомогою окличних речень («Бідна моя дитиночко!», «Та й ти з ними їхав цілу дорогу!»), «То ти мусив назнатися біди, господи!»), словосполучення *назнатися біди*, яким позначено пережите сином як нещастя, і ласкавого звертання *дитиночко*. Тактику спонукання до виконання певних дій актуалізують дієслова наказового способу (*швидко*) *скинь, обмийся, переберися, почекай*, повторення

дієслова наказового способу *скидай*, ласкаве звертання *любчику*. Жінка, застосовуючи тактику *надання нової інформації*, декларує свої плани щодо сина (розповідне речення «*Я вже тебе не пуцу, не позволю, щоби той нелюд віз тя назад, – ні, нікуди!*»). Цікавиться його потребами, що ілюструє тактика *спонукання до надання інформації* (питальне речення «*А ти голоден, правда?*»).

Відмова сина виконати прохання спонукає матір розпитати про причини такої позиції (питальне речення «*Але чому ж?*») та висловити здивування («*Та чень же так не будеш...*»). У процесі подальшої комунікації жінка розпитує сина про плани на майбутнє («*Але ж що ж ти хочеш робити?*», «*Але що ж ти будеш діяти?*», «*Але де ж ти підеш?*», «*Доки ж так будеш жити?*»). Вона продовжує засвідчувати своє здивування та нерозуміння позиції сина (вигук *але*, підсилювальна частка *ж*), демонструвати тривогу, переживання, страждання, хвилювання (невербальні засоби *скрикнула, блідіючи і дрижачи, скрикнула, заламуючи руки*) і прихильне ставлення (ласкаві звертання *синочку/синку, любчику*).

Мати обіцяє подбати про безпеку сина, що передає тактика *надання нової інформації* за допомогою дієслова 1-ї особи однини *стою*, дієслова дійсного способу майбутнього часу (*не*) *вдіє*, заперечних займенників *ніхто, нічого* та присягання (це «інформування про те, що адресант бере на себе зобов'язання здійснити певну дію та стверджує силу свого слова посиланням на певні загально визнані цінності, вибір якого базується на емоціях» [9, с. 43]). Мовна актуалізація: стверджувальне речення («*Але ж богом клянусь, що не скажу!*»), перформатив *клянусь*, дієслово дійсного способу майбутнього часу *скажу* у сполученні з заперечною часткою *не*, що, власне, позначає дію, яку мати виконувати не буде. Також жінка запевняє сина в тому, що він має право діяти на свій розсуд (дієслово 1-ї особи однини *бороню* у сполученні з заперечною часткою *не*, особовий займенник *сам*, фразеологізм *жити, як сам хочеш*, вигук *Господи*).

У відповідь на прохання сина мати може використовувати 1) тактику *згоди*, що представлена невербально («*Рифка встала і отворила бюрко... найшла тільки 50 ринських і подала їх мовчки Готлібові*»); 2) тактику *виправдовування*, яка актуалізує інформування про відсутність коштів, через що прохання не може бути виконане у повному обсязі (розповідне речення «*Більше не маю*», ласкаве звертання *синочку*); 3) тактику *спонукання до виконання певних дій*, яку передає спонукання перевірити правдивість її слів (дієслово наказового способу *подивися*, займенник *сам*); 4) тактику *надання нової інформації*: мати повідомляє сина про обставини, які не дозволять виконати його прохання («*Але ж, синочку, ту тебе виділа служниця*»).

Тактика *спонукання до надання інформації* реалізується матір'ю для більш чіткого окреслення об'єкта референції у мовленні сина та зниження категоричності шляхом уточнення (мовленнєва дія, що має сконденсований вигляд, оскільки звичайно повторюється той елемент попереднього висловлення, що є не досить зрозумілий або слабо почутий співрозмовником [10, с. 75]). Її актуалізують неповні питальні речення («*То прийдеш?*», «*Нікому?*»), які побудовані на основі реплік-стимулів.

2-й діалог.

СИН: – *Мамо!* – скрикнув він, впадаючи до матиного покою. – *Пощо ви одурили мене?*

МАТИ: – *Як, коли?*

СИН: – *Пощо ви сказали, що Леон прирік віддати свою доньку за мене?*

МАТИ: – *Або що, не хоче?*

СИН: – *Адже ж він і вам казав, що не хоче? Чи ні?*

МАТИ: – *Та так. Поганець він, синку, я тобі давно казала, щоб ти з ними не заходився!*

СИН: – *Мамо! Раз я вам казав, щоб ви говорили зо мною по-розумному! Раз я вам сказав, що люблю Леонову доньку і що вона мусить бути моєю, тож не говоріть мені нічо против неї! Розумієте, чи ні?*

МАТИ: Рифка тремтіла всім тілом від тих грізних слів, котрих значення вона лиш через половину розуміла, і, мов причарована, не зводила очей з його лица.

– Та добре, синку, добре, але чого ж ти від мене хочеш?

СИН: – Я хочу, щоб Фанні була моєю.

МАТИ: – Та що ж, коли той поганець не хоче дати її за тебе.

СИН: – Мусить, мамо!

МАТИ: – Мусить? А як же ти його всилуєш?

СИН: – Отож о тім я хотів з вами порадитися, мамо.

МАТИ: – Зо мною? Що ж я тобі в тім пораджу? Ти, синку, маєш свій розум, ліпший, ніж мій, радь собі сам!

СИН: – А так, ви розгнівали Леона, відопхнули його, а тепер «радь собі сам»! Виджу, виджу, як ви мене любите!

МАТИ: Рифка захлипала, мов мала дитина: – Синку, синку, лиш того мені не кажи! Все, що хочеш, лиш того мені не кажи, що я тебе не люблю.

СИН: – Ба, як же маю не казати, коли ви всьому мойому лиху винні, а тепер і порадити не хочете, як з того лиха випутатися.

МАТИ: – Ти, ти, синку, піди до нього і проси його... або ні, ліпше намов деяких ріпників, щоб його добре вибили... або ще ні, найліпше би було трутити того поганця де з моста в воду, – або ні, – ох, що то я хотіла сказати...

СИН: – Дурні ви, мамо!

МАТИ: Рифку врадувало те слово, воно зняло з неї страшний тягар – думання.

– А видиш, синку, я тобі то казала, що я нічо путнього не придумую, бо я дурна, синку, дуже дурна, як стовп, як туман вісімнадцятий! Ох, моя голово, моя бідна, дурна, нетямуща голово! – І Рифка тяжко заридала, сама не знаючи чого [8, с. 469–470].

У відповідь на звинувачення сина, мати використовує тактику спонукання до надання нової інформації, що виражена питальними реченнями («Як, коли?», «Або що, не хоче?») для позначення нерозуміння змісту ситуації. Під впливом сина жінка змушена відповісти на запитання. Тактику надання нової інформації актуалізують стверджувальна частка *так* та розповідне речення («Поганець він, синку, я тобі давно казала, щоб ти з ними не заходився!»), яке виконує функцію аргументації.

Категоричний тон мовлення сина викликає страх («Рифка тремтіла всім тілом від тих грізних слів, котрих значення вона лиш через половину розуміла, і, мов причарована, не зводила очей з його лица»), тому мати погоджується з ним (повторення прислівника *добре*, ласкаве звертання *синку*) та просить повідомити, яка її роль у цій ситуації (питальне речення «але чого ж ти від мене хочеш?»), що виражено тактиками *згоди* та *спонукання до надання інформації*. Далі жінка зауважує, що син не може отримати бажане (розповідне речення «Та що ж, коли той поганець не хоче дати її за тебе») і запитує, який він бачить вихід із ситуації, що склалася (питальне речення «А як же ти його всилуєш?»). Це актуалізують тактики надання нової інформації та спонукання до надання інформації.

Для реалізації тактики відмови мати спонукає сина до самостійного виконання дій (дієслово наказового способу *радь* та займенник *сам*), інформує його про неможливість дати раду через її некомпетентність (протиставлення за якістю «маєш свій розум» ↔ «ліпший, ніж мій») та виражає здивування (питально-риторичні речення «Зо мною?», «Що ж я тобі в тім пораджу?»).

Відповідаючи на синову критику, мати використовує тактику спонукання до виконання певних дій. Вона благає сина припинити звинувачувати її у відсутності любові до нього (повторення дієслова наказового способу *кажи* у сполученні з заперечною часткою *не*) та дозволяє виконувати йому будь-які дії, окрім тих, що визначені благанням (обмежувальна частка *лише*). Мовлення матері супроводжують невербальні засоби – *плач*.

Також у мовленні матері присутня тактика надання поради, яка є відповіддю на прохання сина про допомогу та має форму інструкції для вирішення його проблем

(дієслова наказового *іди, попроси, намов* та умовного *би було трутити* способу, прислівники *ліпше/найліпше*, підрядний сполучник *або*).

Мати, погоджуючись із критикою сина, використовує тактику *виправдовування*. Самозасудження жінки забезпечують негативна самооцінка (окличне речення «*Ох, моя голово, моя бідна, дурна, нетямуца голово!*»), лексеми та фразеологізми з негативно забарвленою семантикою *дурна, дуже дурна, як стовп, як туман вісімнадцятий, дурна, нетямуца голово*, особовий займенник *я*), звернення до попереднього досвіду сина з метою вказати на його поінформованість щодо її нездатності вирішити проблему (окличне речення «*видиш, синку, я тобі то казала, що я нічого путнього не придумую...*»), дієслово дійсного способу минулого часу (*казала*) та вираження своїх переживань (невербальні засоби комунікації).

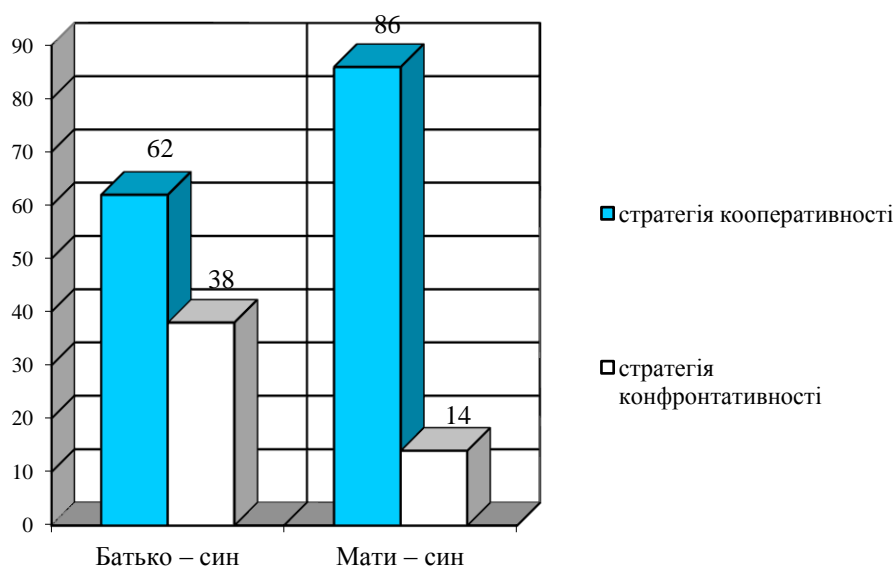

Рисунок 1 - Співвідношення стратегій у комунікації батьки → діти (%)

Отже, для вираження стратегії кооперативності батьки використовують тактики *виправдовування, згоди, надання нової інформації, надання поради, позитивної оцінки, спонукання до виконання певних дій та спонукання до надання нової інформації*, для стратегії конфронтативності – тактики *відмови, грубого спонукання, демонстрації опозиції, іронії та негативної оцінки*. Їх мовне наповнення забезпечують розповідні, питальні та стверджувальні речення, дієслова дійсного способу, дієслова наказового способу/дієслова наказового способу у сполученні з заперечною часткою *не*, підсилювальні частки, вигуки, ласкаві та лайливі звертання тощо. Стратегія кооперативності переважає у мовленні обох батьків. Стратегія конфронтативності у мовленні батька до сина є більш частотною, ніж у мовленні матері, де її відсоток незначний.

**ОСОБЕННОСТИ КОММУНИКАЦИИ В СЕМЬЯХ ЕВРЕЕВ ГАЛИЦИИ
ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX ВЕКА
(на материале сочинений Ивана Франко)**

*О. М. Трумко, канд. філол. наук, науч. сотрудник
Международный институт образования, культуры и связей с диаспорой
НУ «Львовская Политехника»,
ул. С. Бандеры, 32-д, г. Львов, 79013, Украина
E-mail: oksana_trumko@ukr.net*

В статье раскрыты особенности коммуникации между родителями и детьми (отец → сын, мать → сын) в семьях евреев Галиции второй половины XIX века. Определены основные способы реализации коммуникативных стратегий кооперативности и конфронтативности, характеризующие речи родителей. Выявлены общие и отличительные черты коммуникации отец → сын и мать → сын. Установлено, что стратегию кооперативности в речи родителей к детям обеспечивают тактики: оправдания, согласия, предоставления новой информации, предоставления советов, положительной оценки, побуждение к выполнению определенных действий и побуждение к оказанию новой информации; стратегию конфронтативности – тактики отказа, грубого побуждения, демонстрации оппозиции, иронии и негативной оценки. Анализ осуществлен на материале произведений И. Франко.

***Ключевые слова:** семья евреев, коммуникация родители → дети, коммуникативные стратегии, коммуникативные тактики, языковые средства, И. Франко.*

**FEATURES OF COMMUNICATION IN FAMILIES OF GALICIAN JEWS
IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY
(based on the works of I. Franko)**

*O. M. Trumko, PhD in Philology
International Institute of Education, Culture and Diaspora Relations
of the National University "L'vivs'ka politehnika",
32-d, S. Bandera St., L'viv, 79013, Ukraine
E-mail: oksana_trumko@ukr.net*

The article reveals the peculiarities of communication between parents and children (father → son, mother → son) in the families of the galician Jews of the second half of the 19th century. The basic ways of realization of communicative strategies of co-operative and confrontational characterization of parent's speech are determined. The are revealed common and distinctive features of the father → son and mother → son communication. It has been established that the cooperative strategy in the broadcasting of parents to children provides tactics of justification, consent, provision of new information, giving advice, positive assessment, inducement to perform certain actions and encouragement to provide new information; confrontationalities strategy – tactics of refusal, coarse motive, opposition demonstration, irony and negative evaluation. The analysis is based on the material of Ivan Franko's works.

***Key words:** family of Jews, communication parents → children, communicative strategies, communicative tactics, language means, I. Franko.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Frasz Z. Galicja. – Wrocław : Wydawnictwo Dolnośląskie, 2000. – 300 s.
2. Грицак Я. Між семітизмом й антисемітизмом: Іван Франко та єврейське питання / Я. Грицак // Парадигма. – 2008. – Вип. 3. – С. 50–91.
3. На перехресних стежках: Іван Франко та єврейське питання у Галичині / упор. А. Вольдан і О. Терпіц. – Київ : Критика, 2016. – 181 с.
4. Франко І. Воа constrictor [Друга редакція] // Іван Франко. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1979. – Т. 22. – С. 109–207.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / під ред. В. Буссел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2004. – 1440 с.
6. Франко І. Воа constrictor // Іван Франко. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – Т. 14. – Київ : Наукова думка, 1978. – С. 370–441.

7. Монолатій І. С. Галицькі євреї в австрійський період (1772–1918 pp.) / І. С. Монолатій // *Judaica Ukrainica*. – 2012. – № 1. – С. 73–110.
8. Франко І. Борислав сміється // Іван Франко. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – Київ : Наукова думка, 1978. – Т. 15. – С. 256–480.
9. Novak I. *Implicitne performatywy w języku rosyjskim i ich rola w konwersacji* / I. Novak. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2000. – 135 s.
10. Дзюбак Н. М. Неповне речення (комунікативний, семантичний і формально-синтаксичний аспекти) / Н. М. Дзюбак. – Кам'янець-Подільський : Видавець Зловейко Д. Г., 2011. – 184 с.

REFERENCES

1. Fras, Z. (2000). *Galicja*. Wrocław, Poland: Wydawnictwo Dolnośląskie.
2. Hrytsak, Ya. (2008). Mizh semityzmozom i antysemityzmozom: Ivan Franko ta yevreis'ke pyttannia [Between semitism and anti-semitism: Ivan Franko and the Jewish question]. *Paradygm*, 3, 50–91.
3. Vol'dan, A. & Terpits, O. (Eds.) (2016). *Na perekhresnyh stezhkah: Ivan Franko ta yevreis'ke pyttannia u Galychyni* [On the crossroads: Ivan Franko and the Jewish question in Galicia]. Kyiv, Ukraine: Krytyka.
4. Franko, I. (1979). *Boa constrictor* (2nd edition). In *Ivan Franko. Zibrannia tvoriv u 50 t.* (Vol. 22, pp. 109–207). Kyiv: Naukova dumka.
5. *The great explanatory dictionary of the modern Ukrainian language*. (2004). Kyiv: Irpin, Perun.
6. Franko, I. (1978). *Boa constrictor*. *Ivan Franko. Zibrannia tvoriv u 50 t.* (Vol. 14, pp. 370–441). Kyiv, Naukovadumka.
7. Monolatii, I. S. (2012). Galyts'ki yevrei v avstriis'kii period (1772–1918). [Galician Jews in the Austrian period (1772–1918)]. *Judaica Ukrainica*, 1, 73–110.
8. Franko, I. (1978). Boryslav smiietsia [Boryslav is laughing]. In *Ivan Franko. Zibrannia tvoriv u 50 t.* (Vol. 15, pp. 256–480). Kyiv: Naukova dumka.
9. Novak, I. (2000). *Implicitne performatywy w języku rosyjskim i ich rola w konwersacji* [Implicit performatives in russian language and their role in the conversation]. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
10. Dziubak, N. M. (2011). *Nepovne rechennia (komunikatyvnyi, semantychnyi I formalno-syntakstchnyi aspekty)* [Incomplete sentences (communicative, semantic, and formally-syntactic aspects)]. Kamianets-Podilskyi: Vydavets Zloveiko D. H.

Надійшла до редакції 2 лютого 2018 р.